

Весна Д. Милтојевић
Универзитет у Нишу
Факултет заштите на раду

УДК 502.131.1:304
Оригинални научни рад

КУЛТУРА МИРА И ОДРЖИВИ РАЗВОЈ – УТОПИЈА ИЛИ СТВАРНОСТ НА БАЛКАНУ¹

Сажетак: Остваривање мира, развоја, људских права, толеранције, родне равноправности, демократије, економске правде и одрживог окружења се налазе у жижи интересовања светске јавности. Два концепта, култура мира и одрживи развој, настала крајем прошлог, двадесетог века, залажу се, или тачније промовишу поштовање напред наведеног. Према мишљењу аутора нема одрживог развоја без културе мира, нити културе мира без одрживог развоја. Промовисање мира је само један од елемената који спаја ова два концепта и указују на њихову повезаност. У том смислу, приказани су подаци добијени емпиријским истраживањем о ставовима студената три државе Балкана (Србије, Македоније и Бугарске) који могу да допринесу формирању културе мира и одрживог развоја.

Кључне речи: култура мира, одрживи развој, млади, студенти, образовање.

Увод

Нада да се створи бољи, мирнији и праведнији свет има дугу историју. Од Платона до данас сусрећу се бројне идеје о бољој држави и друштву отелотворене у појму утопија. Не улазећи у темељније елаборирање ставова о утопији, помињемо да га је Томас Мор (Thomas More) први пут искористио у свом делу *Утопија*, 1516. године.

Идеја бољег друштва у односу на друштво у коме се живи представља „хипотезу алтернативној историји” тврди Дарко Сувин, дефинишући утопију као „вербалну конструкцију о одређеној псеудољудској заједници у којој су друштвенополитичке и индивидуални односи организовани по савршенијем принципу“ (Suvin 1979: 49). Према мишљењу Ђурића утопијска становишта су хуманистички усмерена „обузета идејом човечности човека, /.../ утопија открива прави, истински људски свет иза завесе непосредног друштвено-историјског искуства, /.../ предочава оно што је човеку примерено, што одговара његовим најдубљим потребама, што је у складу с његовом људском природом (Ђурић 1972).

Било је наравно и покушаја стварања бољег друштва. Према мишљењу Ингеборг Браинс (Ingeborg Breines) у модерним временима, барем у западном

¹ Рад је урађен у оквиру пројекта *Традиција, модернизација и национални идентитет у Србији и на Балкану у процесу европских интеграција* (179074), који реализује Центар за социолошка истраживања Филозофског факултета у Нишу, а финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

делу света, вероватно је хипи покрет из шездесетих година прошлог века имао најјачу веру у утопијско друштво. Покрет је делио снажно уверење у креативност и солидарност људи, у слободу и правду за све, борио се против ригидних структура моћи, ратних економија и традиционалног хијерархијског размишљања (Breines 2014). У источном делу света, то је чини се вера у бескласно, социјалистичко друштво која је обележила двадести век у овом делу света, који је по мишљењу Франка Деппеа (Frank Deppe) „с једне стране ‘век социјализма’, а с друге – када се завршио – век пораза и изневерених нада, које су се везивале за социјализам“ (Deppe 2011: 1) као праведније и хуманије друштво. Имајући у виду судбину Хипи покрета, а и социјализма у коме су остварени само неки идеали, чини се да је Ђурић у праву када тврди да „у оквиру историјског времена, утопија се никад не може остварити; могућно је само делимично приближавање неком од њених многобројних програмских циљева, могућно је само делимично испуњење њеног великог задатка“ (Ђурић 1972).

Најновија настојања стварања новог хуманијег друштва везују се за два концепта настала крајем двадесетог века одрживи развој и културу мира. Имајући у виду основне претпоставке оба концепта, поставља се питање да ли и они представљају утопије.

Укратко о култури мира и одрживом развоју

Кратак осврт на поставке и циљеве културе мира и одрживог развоја има за циљ да покаже да се ради о два концепта која су међусобно повезана и условљена. Њихов настанак се везује за последњу декаду двадесетог века. Оба концепта поникла су у окриљу УН, по завршетку хладног рата, у периоду када су све израженије негативне последице поистовећивања економског раста и друштвеног развоја и профитабилно оријентисане производње, са циљем да се без обзира на разлике (културне, верске, етничке, ...) промовише трајни мир и неопходност усаглашавања друштвеног развоја са капацитетима животне средине.

После 1992. године, која је значајна за утемељење културе мира и одрживог развоја, одржане су бројне конференције УН и усвојена документа (декларације, резолуције, програми активности). Међутим, о дефинисању и могућностима остваривања на глобалном и националним нивоима није разговарано само у оквиру УН. Мада, могу да се посматрају као политичке визије, закупили су пажњу научне јавности. У том смислу дефинисању оба концепта приступили су научници различитих профила и дали своја одређења, при чему су им полазишта представљале дефиниције дате у документима УН (види нпр. Mitrović, Miltojević, Stevanović 2006; Милтојевић 2011: 639–645; Милтојевић 2011а: 615–638).

За настанак концепта културе мира према Федерику Мајору (Federico Mayor) од значаја је усвојена *Агенда за мир* 1992. године на заседању Савета безбедности УН (Mayor 2009: 237). Међутим, треба имати у виду, да је усвајању Агенде претходило усвајање Севилске изјава о насиљу (1988) и Декла-

рације из Јамоусукроа (1989). Култура мира се одређује као скуп вредности, ставова и понашања који треба да допринесу мирном решавању сукоба, правди и толеранцији. Обухвата вредности, уверења, ставове, симболе и обрасце понашања у односу на мир као услов заједничког живота, остваривање свеопште планетарне безбедности, услов опстанка и развоја глобалног друштва, региона, држава и појединаца (*Declaration and Programme...* 1999). За прелазак са културе рата и насиља, на културу мира и не-насиља истиче се седам основних претпоставки. Прво, поштовање људских права зацртаних у Универзалној декларацији о људским правима на индивидуалном колективном нивоу. Друго, подстицање демократије као начина да се замене ауторитарне структуре власти које су створиле и које су у прошлости одржале културу рата и насиље. Треће, развијање толеранције и солидарности међу народима и нацијама. Четврто, остваривање одрживог хуманог развоја, јер су развој, социјална правда и искорењивање сиромаштва неопходни за постизање и одржавање мира и сигурности унутар и међу народима. Пето, образовање за мир (формално и неформално) је главно средство промовисања културе мира, јер омогућава да се „живи заједно“. Шесто, слободан проток информација као кључног фактор за јачање мира и међународног разумевања и седмо, широко учешће жена у друштвеном животу и равноправност са мушкарцима (види Mayor 2009: 239–242). У студији Института за економију и мир се наводи осам претпоставки (стубова) културе мира: добро функционисање владе, добро пословно окружење, праведна расподела ресурса, прихватање права других, добри односи са суседима, слободан проток информација, висок ниво образовања и низак ниво корупције (*Pillars of Peace* 2010: 4). Претпоставке, односно ‘стубови’ културе мира су међусобно зависни, утичу један на други и сваки од њих може позитивно или негативно да утиче на остале и остваривање мира и не-насиља.

Концепт одрживог развоја добија на значају после Конференције УН у Рио де Жанеиру 1992. године, када је усвојена *Рио декларација о животној средини и развоју*. Усвајању ове декларације, претходиле су активности УН и залагање за развој усаглашен са законитостима животне средине и остваривање социјалне правде. Идеју одрживог развоја налазимо у Стокхолмској декларацији (1972), а сам одрживи развој дефинисан је у *Извештају Светске комисије за животну средину: Наша заједничка будућност*, као „развој којим се иде у сусрет потребама садашњости, тако да се не угрожава будућност будућих генерација да задовоље своје сопствене потребе. У суштини одрживи развој је процес промена унутар кога су експлоатација ресурса, усмеравање инвестиција, оријентација технолошког развоја и институционалне промене у хармонији и омогућавају коришћење садашњих и будућих потенцијала како би се задовољиле људске потребе и аспирације“ (*Report of the World Commission...* 1987: 8). Одрживи развој почива на интра и интергенерацијској солидарности и усаглашавању развоја са законитостима и капацитетима животне средине. По мишљењу највећег броја аутора овај модел развоја почива на три стуба: економији, социјалној правди и заштити животне средине. Заступници овог тростепеног модела одрживог развоја захтевају „редефинисање економског раста,

разумно коришћење природних ресурса и подизање квалитета производње; искорењивање сиромаштва и задовољавање основних потреба становништва (посао, храна, енергија, снабдевање водом, становање и здравље); прихватљив раст становништва; очување природних ресурса и повећање разноврсности кроз одржавање екосистема и праћење утицаја привредних активности на животну средину; технолошке промене и контролу технолошких ресурса; децентрализацију власти и активно учешће у процесе доношења одлука; доношење националних и међународних прописа у вези животне средине и развоја“ (Orboi et al. 2010: 752). Међутим, од зачетка концепта било је и аутора који су заступали четворостепени модел одрживог развоја, али међу њима не постоји сагласност око четвртог стуба. Поједини сматрају да је то култура, други да је то политика, трећи да су то институције или наводе нешто друго (види више: Милтојевић 2011: 644–645).

Претпоставке као и циљеви којима теже спајају ова два концепта од њиховог настанка. Заједнички циљеви су им: образовање, искорењивање сиромаштва, смањење неједнакости, обезбеђивање еколошке равнотеже и родна равноправност.

На повезаност између поменутих концепата посебно је указано септембра 2015. године на Форуму Генералне скупштине о култури мира када је у оквиру панел дискусије „Промоција културе мира у контексту одрживог развоја пост-2015“, између осталог указано да практичне стратегије које промовишу културу мира морају да буду у контексту Програма одрживог развоја после 2015. године (*Concept Note* 2015). Како су истог месеца (септембра 2015) усвојени и циљеви одрживог развоја (СДГ) до 2030. године, у оквиру панел дискусије указано је превасходно на везу са четвртим СДГ циљем који се односи на образовање и СДГ 16, промовисање мирољубивих и инклузивних друштава за одрживи развој, обезбеђивање приступа правди за све и изградња ефикасних, одговорних и инклузивних институција (*High Level Forum...* 2015).

На основу програма деловања који треба да допринесе култури мира и усвојених циљева одрживог развоја може се приметити да постоји блиска повезаност ова два концепта не само када се ради о вези са СДГ 4 и СДГ 16. Један од програмских циљева културе мира је искорењивање сиромаштва и неписмености и смањење неједнакости унутар и међу народима и он је повезан не само са СДГ 4 (осигурати инклузивно и равноправно образовање и промовисати прилике за доживотно учење за све), већ и са СДГ 1 (искорењивање сиромаштва у свим његовим облицима свуда), са СДГ 2 (окончање глади, постизање сигурности хране и побољшање исхране и промовисање одрживе пољопривреде) и СДГ 10 (смањити неједнакост унутар и међу државама). Елиминисање свих облика дискриминације жена кроз њихово оснаживање и једнаку заступљеност на свим нивоима доношења је предуслов културе мира, а циљ одрживог развоја (СДГ 5) је постизање родне равноправности. Промовисање мирног решавања сукоба, узајамног поштовања и разумевања и међународне сарадње; демократије, развоја и универзалног поштовања и поштовања свих људских права и основних слобода; омогућавање људима на свим нивоима да развију вештине дијалога, прегова-

раћа, изградње консензуса и мирног решавања разлика и јачање демократских институција и осигурање пуног учешћа у процесу развоја су претпоставке културе мира, а СДГ 16, као што је већ поменуто, потенцира промоцију мирољубивих и инклузивних друштава за одрживи развој, приступ правди за све и изградњу ефикасне, одговорне и инклузивне институције на свим нивоима. Одрживи економски и социјални развој су услови за прелаз са културе рата на културу мира и корелирају са СДГ 8 који се односи на промоцију одрживог, инклузивног економског раста, пуног и продуктивног запошљавања и пристојан рад за све, али и индиректно са осталим циљевима (види: *Declaration and Programme...* 1999). На основу изнетог, чини се да нити је могућа култура мира без одрживог развоја, нити одрживи развој без културе мира.

Ставови студената Ниша, Битоља и Великог Трнова о значају образовања за остваривање културе мира и одрживог развоја

Полазећи од значаја образовања за остваривање концепта културе мира и одрживог развоја, у раду су изнети резултати добијени истраживањем на тему „Културна оријентација актера/студената, међуетнички односи, национални идентитет и култура мира на Балкану“ које је спроведено децембра 2012. године у Нишу (Србија), Битољу (Македонија) и Великом Трнову (Бугарска). Истраживање је изведено на репрезентативном узорку од 2208 испитаника. Узорком су обухваћени студенти универзитета у ова три града (Ниш: 818, Битољ: 804, Велико Трново: 586) са различитих факултета и студијских програма (Петровић 2014: 11–16). Резултати добијени истраживањем обрађени су у SPSS програму.

Приказани су ставови студената о значаја образовања и васпитања за успостављање мира на Балкану и о утицају школског система на развијање способности за толерантно и ненасилно понашање. Испитивана је и веза полне припадности и поља у коме испитаници студирају на поменуте ставове.

Резултати истраживања

На нивоу целокупног узорка највећи проценат испитаника, 76,8%, се слаже са ставом да образовање и васпитање могу да допринесу миру, 14,5% нема став и 8,7% се не слаже са ставом. Уочене су извесне разлике између подузорака (Табела 1).

Табела 1. Миру (политичкој стабилности) на Балкану може да допринесе образовање и васпитање за мир младе генерације

	Слажем се	Не слажем се	Немам став о томе	Укупно
Универзитет у Нишу	80,1%	6,3%	13,7%	100,0%
Универзитет у Битољу	69,4%	11,8%	18,8%	100,0%
Универзитет у Великом Трнову	82,9%	7,8%	9,4%	100,0%
Укупно	76,8%	8,7%	14,5%	100,0%

$\chi^2=45,343$ df=4 Asymp. Sig. 0,000

Утврђена је статистички значајна разлика ($F_{(2, 2167)}=18,756$, $\rho=0,000$) у зависности од државе у којој испитаници студирају. Разлика изражена преко ета квадрата (η^2) износи 0,01. Поређењем средњих вредности (Ниш: $M=1,34$, $СД=0,705$; Битољ: $M=1,49$, $СД=0,792$; Велико Трново: $M=1,27$, $СД=0,619$) уочена је разлика у ставовима између испитаника из Ниша и испитаника из Битоља (Sig. 0,000) и Битоља и Великог Трнова (Sig. 0,000).

На основу добијених резултата утврђена је веза између полне припадности испитаника и ставова о значају образовања и васпитања за мир. Мада се нешто већи постотак студенткиња изјаснило да се слаже и да нема став о значају образовања и васпитања за успостављање мира на Балкану, а студената да се не слаже, добијене средње вредности (мушкарци: $M=1,38$, $СД=0,716$; жене: $M=1,35$, $СД=0,718$) и вредност ета квадрата не указују на статистички значајан утицај пола на одговоре испитаника.

Табела 2. Миру (политичкој стабилности) на Балкану може да допринесе образовање и васпитање за мир младе генерације

	Слажем се	Не слажем се	Немам став о томе	Укупно
Мушки	76,2%	9,9%	13,9%	100,0%
Женски	79,1%	6,6%	14,3%	100,0%

$$\chi^2=6,496 \text{ df}=2 \text{ Asymp. Sig. } 0,039$$

И на нивоу сва три подузорка се нешто већи проценат испитаница изјаснио да се слаже са ставом о важности васпитања и образовања младих за успостављање мира на Балкану. У српском и бугарском подузорку већи постотак студенткиња нема став по овом питању у односу на студенте, а већи проценат студената у односу на студенткиње се изјаснио да се не слаже са ставом. Нешто другачији подаци добијени су на македонском подузорку, где се већи постотак студената у односу на студенткиње изјаснио да се не слаже и нема став о значају образовања и васпитања за успостављање мира на Балкану (Табела 3). Међутим добијене средње вредности и вредности ета квадрата не указују на статистичку значајност (Србија: мушкарци: $M=1,33$, $СД=0,668$; жене: $M=1,34$, $СД=0,730$, $\eta^2=0,004$; Бугарска: мушкарци: $M=1,55$, $СД=0,810$; жене: $M=1,45$, $СД=0,778$, $\eta^2=0,004$; Македонија: укупно: $M=1,27$, $СД=0,621$, мушкарци: $M=1,27$, $СД=0,603$; жене: $M=1,27$, $СД=0,632$, $\eta^2=0,000$).

Табела 3. Миру (политичкој стабилности) на Балкану може да допринесе образовање и васпитање за мир младе генерације

Пол	Слажем се	Не слажем се	Немам став о томе	Укупно
Ниш (Србија)				
Мушки	78,2%	10,6%	11,2%	100,0%
Женски	81,3%	3,3%	15,4%	100,0%
Велико Трново (Бугарска)				
Мушки	81,8%	9,9%	8,3%	100,0%
Женски	83,4%	6,4%	10,8%	100,0%

Битољ (Македонија)				
Мушки	65,4%	14,2%	20,3%	100,0%
Женски	72,4%	9,8%	17,8%	100,0%

Веза између поља у коме се налазе студијски програми и одговора на питање о значају образовања и васпитања за успостављање мира на Балкану анализирана је само на нивоу подзорка, с обзиром да су у свим подзорцима били заступљени само студенти из студијских програма (СП) који припадају пољу друштвено-хуманистичких (ДХ) и техничко-технолошких наука (ТТ).

Узорком нишких студената били су обухваћени студенти СП из ДХ, ТТ и поља природно-математичких (ПМ) наука. На основу добијених података није уочена разлика у односу на поље студија. У оквиру сваког поља највећи проценат испитаника се слаже са ставом да миру на Балкану може да допринесе образовање и васпитање младе генерације (ДХ: 79,2%, ТТ: 78,2%, ПМ: 83,2%), затим следе испитаници који немају став (ДХ: 14,7%, ТТ: 12,2%, ПМ: 12,7%), а најмањи проценат се не слаже са ставом (ДХ: 6,1%, ТТ: 9,6%, ПМ: 4,1%). Непостојање значајног утицаја на ставове потврђују и добијене средње вредности (ДХ: $M=1,36$, $СД=0,724$; ТТ: $M=1,34$, $СД=0,686$; ПМ: $M=1,29$, $СД=0,681$).

Узорком у Битољу били су обухваћени студенти СП у ДХ, ТТ, медицинском и интердисциплинарном пољу. Уочена је разлика у ставовима о значају образовања и васпитања за мир на Блкану у односу на поље студија. Мада се највећи проценат слаже са ставом, он је најзаступљенију у оквиру студената који студирају неки од факултета у ДХ пољу (Табела 4).

Табела 4. Миру (политичкој стабилности) на Балкану може да допринесе образовање и васпитање за мир младе генерације

Поље	Слажем се	Не слажем се	Немам став о томе	Укупно
ДХ	73,9%	9,4%	16,7%	100,0%
ТТ	68,3%	13,7%	18,1%	100,0%
Медицинско	60,6%	12,1%	27,3%	100,0%
Интердисциплинарно	65,5%	19,0%	15,5%	100,0%
Укупно	69,3%	11,9%	18,8%	100,0%

$\chi^2=13,924$ $df=6$ Asymp. Sig. 0,030

Поређење средњих вредности (ДХ поље: $M=1,43$, $СД: 0,761$; ТТ поље: $M=1,50$, $СД=0,050$; медицинско: $M= 1,67$, $СД =0,880$ и интердисциплинарно: $M= 1,50$, $СД=0,099$) показује да постоји разлика између студената у зависности од поља у коме се налази програм студија. Једнофакторском анализом ($F_{(3, 795)}=2,960$, $\rho=0,032$) утврђена је разлика између студената факултета у ДХ и медицинском пољу (Sig. 0,003) и ТТ и медицинском пољу (Sig. 0,047) и значајност утицаја $\eta^2=0,01$.

Великотновским узорком били су обухваћени студенти факултета у ДХ и ТТ пољу између којих је уочена разлика у ставовима о значају образовања и васпитања за мир на Блкану, о чему сведоче подаци приказани у Табели 5 и добијене средње вредности (ДХ: $M=1,24$, $СД=0,600$; ТТ: $M=1,57$, $СД=0,817$), а

утицајност поља у коме студирају на ставове на основу вредности ета квадрата износи 0,01.

Табела 5. Миру (политичкој стабилности) на Балкану може да допринесе образовање и васпитање за мир младе генерације

Поље	Слажем се	Не слажем се	Немам став о томе	Укупно
ДХ	84,3%	7,0%	8,7%	100,0%
ТТ	63,3%	16,7%	20,0%	100,0%
Укупно	83,0%	7,6%	9,4%	100,0%

$\chi^2=8,754$ df=2 Asymp. Sig. 0,013

На нивоу целокупног узорка нешто више од четвртине испитаника, 26,2%, сматра да постојећи школски ситем много омогућава студентима развијање способности за толереантно и ненасилно опхођење према другима, 18,9% да нимало не омогућава развијање ових способности и 54,9% да мало омогућава (Табела 6).

Табела 6. Колико у Вашој земљи постојећи школски систем омогућава студентима: развијање способности за толерантно и ненасилно опхођење према другима

	Нимало	Мало	Много	Укупно
Универзитет у Нишу	20,0%	59,8%	20,1%	100,0%
Универзитет у Битољу	19,9%	54,6%	25,5%	100,0%
Универзитет у Великом Трнову	15,9%	48,2%	35,8%	100,0%
Укупно	18,9%	54,9%	26,2%	100,0%

$\chi^2=43,061$ df=4 Asymp. Sig. 0,000

Поређење средњих вредности указује на значајне разлике (Ниш: $M=2,00$, $СД=0,634$; Битољ: $M=2,06$, $СД=0,672$; Велико Трново: $M=2,20$, $СД=0,692$) у ставовима о утицају школског система на развијање способности за толереантно и ненасилно опхођење према другима у зависности од државе у којој студенти студирају ($F_{(2,2169)}=15,073$, $\rho=0,000$). Разлика изражена преко ета квадрата (η^2) износи 0,01. Значајна разлика (Sig. 0,000) је утврђена између испитаника из Ниша и Великог Трнова и Битоља и Великог Трнова.

Без обзира на пол на нивоу целокупног узорка уочена је уједначеност у ставовима везаним за утицај школског система на развијање способности за толерантно и ненасилно опхођење према другима. Готово једнак постотак сматра да постојећи школски систем много доприноси развијању способности за толереантно и ненасилно опхођење (м: 54,7%, ж: 54,8%), а незнатно се разликују одговори оних који су мишљења да нимало не доприноси (м: 19,7%, ж: 17,7%) и мало доприноси (м: 25,6%, ж: 27,5%).

На нивоу подузорака добијени су нешто другачији резултати. У оквиру нишког подузорака приближно исти постотак без обзира на пол (м: 60,3%, ж: 59,5%) сматра да постојећи школски ситем мало омогућава студентима раз-

вијање способности за толерантно и ненасилно опхођење према другима. Међутим, већи постотак испитаница (за 9,5%) у односу на испитанике сматра да много омогућава, а 8,7% више испитаника у односу на испитанице да нимало не доприноси (Табела 7). На основу добијених средњих вредности (м: $M=1,89$, $СД=0,622$; ж: $M=2,07$, $СД=0,633$) и добијене вредности $\eta^2=0,02$ може утврдити мала утицајност полне припадности на ставове о значају школског система у развијању способности за толерантно и ненасилно опхођење.

Табела 7. Колико у Вашој земљи постојећи школски систем омогућава студентима: развијање способности за толерантно и ненасилно опхођење према другима

Пол	Нимало	Мало	Много	Укупно
Мушки	25,2%	60,3%	14,5%	100,0%
Женски	16,5%	59,5%	24,0%	100,0%
Укупно	20,0%	59,8%	20,1%	100,0%

$\chi^2=15,951$ $df=2$ Asymp. Sig. 0,000

У битољском узорку, такође највећи проценат испитаника без обзира на пол је мишљења да школски систем мало омогућава развијање способности за толерантно и ненасилно опхођење према другима (м: 53,7%, ж: 55,6%). За 5% студената више у односу на студенткиње мишљења је да нимало не доприноси, а 3,1% више студенткиња у односу на студенте да много доприноси. Без обзира на разлике у средњим вредностима (м: $M=2,01$, $СД=0,682$; ж: $M=2,09$, $СД=0,661$) нису утврђене значајније разлике нити утицај полне припадности на ставове о значају школског система на развијање способности за толерантно и ненасилно опхођење.

Готово једнак проценат студената из Великог Трнова, као и код претходна два подзорка, без обзира на пол је мишљења да постојећи школски систем мало доприноси развијању способности за толерантно и ненасилно понашање (м: 47,5%; ж: 47,9%). Нешто већи постотак студенткиња (17,4%) у односу на студенте (14,6%) да не доприноси нимало, док већи проценат студената (37,9%) у односу на студенткиње (34,7%) да доприноси много. Да је утицај полне припадности занемарљив на ставове потврђују и добијене средње вредности и вредност ета квадрата (м: $M=2,23$, $СД=0,688$; ж: $M=2,17$, $СД=0,701$).

На нивоу нишког подзорка испитаници без обзира да ли студирају факултет у пољу техничко-технолошких (ТТ), природно-математичких (ПМ) или друштвено-хуманистичких (ДХ) наука у преко 55% случајева је мишљења да постојећи школски ситем мало омогућава студентима развијање способности за толерантно и ненасилно опхођење према другима (Табела 8).

Табела 8. Колико у Вашој земљи постојећи школски систем омогућава студентима: развијање способности за толерантно и ненасилно опхођење према другима

Поље	Нимало	Мало	Много	Укупно
ДХ	18,3%	61,1%	20,7%	100,0%
ТТ	25,3%	61,7%	13,0%	100,0%
ПМ	19,3%	56,3%	24,4%	100,0%
Укупно	19,9%	60,0%	20,1%	100,0%

Поређење средњих вредности указује на разлике (ДХ поље: $M=2,02$, $СД=0,624$; ТТ поље: $M=1,88$, $СД=0,09$; ПМ поље: $M=2,05$, $СД=0,660$) у ставовима између испитаника у зависности од поља у коме се налази факултет који студирају ($F_{(2, 808)}=3,915$, $\rho=0,020$). Значајности Sig. 0,033 утврђена је између групе испитаника који студирају на факултетима друштвено-хуманистичких наука и техничко-технолошких, као и техничко-технолошких и природно-математичких (Sig. 0,028).

Разлике у ставовима су уочене и код испитаника битолског подузорка између поља студија и ставова колико постојећи школски систем омогућава развијање способности за толерантно и ненасилно опхођење према другима ($F_{(3, 792)}=7,038$, $\rho=0,000$). Преко 52% испитаника без обзира на поље студија је мишљења да школски систе пружа мало могућности за развој ових способности, а веће процентуалне разлике су уочене код осталих одговора (Табела 9).

Табела 9. Колико у Вашој земљи постојећи школски систем омогућава студентима: развијање способности за толерантно и ненасилно опхођење према другима

Поље	Нимало	Мало	Много	Укупно
ДХ	15,8%	56,4%	27,8%	100,0%
ТТ	26,4%	52,4%	21,1%	100,0%
Медицинско	24,2%	53,0%	22,7%	100,0%
Интердисциплинарно	5,2%	56,9%	37,9%	100,0%
Укупно	19,7%	54,6%	25,6%	100,0%

$\chi^2=22,932$ $df=6$ Asymp. Sig. 0,001

На основу поређења средњих вредности (ДХ поље: $M=2,12$, $СД: 0,650$; ТТ поље: $M=1,95$, $СД=0,689$; поље медицинских наука: $M=1,98$, $СД=0,680$ и интердисциплинарно поље: $M=2,33$, $СД=0,574$) утврђене су разлике у ставовима између студената из различитих научних поља. Значајна разлика (Sig. 0,002) утврђена је између ставова студената који студирају факултете у пољу друштвено-хуманистичких и техничко-технолошких наука, у пољу друштвено-хуманистичких и медицинских наука (Sig. 0,047) и друштвено-хуманистичком и интердисциплинарном пољу (Sig. 0,027). Такође утврђена је разлика између студената са факултета који припадају ТТ и интердисциплинарном пољу (Sig. 0,000) и медицинском и интердисциплинарном (Sig. 0,001).

Без обзира у ком пољу студирају, испитаници великотновског подузорка су се већински изјаснили да им постојећи школски систем пружа мало могућ-

ности за толереантно и ненасилно опхођење према другима (Табела 10). Већи постоток студената из ТТ поља у односу ДХ поље сматра да им школски ситем нимало не омогућава развијање ових способности, а из ДХ у односу ТТ поље да им много омогућава.

Табела 10. Колико у Вашој земљи постојећи школски ситем омогућава студентима: развијање способности за толереантно и ненасилно опхођење према другима

Поље	Нимало	Мало	Много	Укупно
ДХ	15,8%	47,5%	36,6%	100,0%
ТТ	23,3%	50,0%	26,7%	100,0%
Укупно	16,3%	47,7%	36,0%	100,0%

$\chi^2=21,787$ df=3 Asymp. Sig. 0,409

Додатном анализом средњих вредности није утврђен утицај поља студирања на ставове о школском систему и његовом утицају на развијање способности за толерантно и ненасилно опхођење према другима.

Закључна разматрања

На основу претпоставки неопходних за остваривање културе мира и циљева одрживог развоја може се увидети да се ради о два концепта који су међусобно повезани јер се залажу за хармонизацију односа човек-човек и човек природа, односно за хуманизацију односа међу људима и између људи и природе. Мада су концепти прихваћени на глобалном нивоу у последњој декади двадесетог века, чини се да је досезање постављених циљева далеко. Наиме, према подацима УН, мада је постигнут изванредан напредак, и даље више од 783 милиона људи живи испод линије сиромаштва са 1,90\$ дневно, 815 милиона је подхрањено, 3 од 10 људи нема приступ пијаћој води, 4 милијарде нема приступ електричној енергији, свакодневно више од 5 милиона деце млађе од 5 година умире, ХИВ, туберкулоза и маларија односе милионе живота, 57 милиона деце није обухваћено примарним образовањем, у 18 земаља мужеве могу легално да спрече своје жене да раде, у 39 земаља ћерке и синови немају једнака права наследства, у 49 земаља нема законе који штите жене од насиља у породици, свега 23,7% жена су чланице парламента, мушкарци зарађују 12,5% више него жене у 40 од 45 земаља, путеви, информационе и комуникационе технологије, санитарнија, електрична енергија и вода недостају многим земљама у развоју, неједнакост и диспаратности у погледу приступа здравственим и образовним услугама и даље је велики, а свакодневно су присутна убиства, насиље над децом, сексуално насиље, сукоби у оквиру држава и између њих (UN s.a.). На основу изнетих података, без обзира што су окончане декаде посвећене култури мира и образовању за одрживи развој, остварили су делимично своје циљеве на глобалном нивоу, али пружају наду у боље сутра.

Имајући у виду ситуацију на глобалном нивоу, као и промене на Балкану, чини се да су култура мира и одрживи развој тек у зачетку у Србији, Македонији и Бугарској. За остваривање оба концепта неопходне су промене у вредносним системима чему доприноси образовање, те охрабрују подаци добијени емпиријским истраживањем на студентској популацији. Наиме, без обзира на утврђене разлике између подузорака студенти су свесни да је образовање и васпитање за мир предуслови остваривања културе мира и одрживог развоја. На нивоу целог узорка и на нивоу подузорака студенти су се у највећем проценту изјаснили да постојећи школски системи мало доприносе развијању способности за толерантно и ненасилно опхођење према другима (види и: Марковић Крстић, Милошевић Радуловић 2014: 197–198). Такође, добијени резултати на нивоу целокупног узорка и подузорака су показали да не постоји веза између пола и испитиваних ставова, али да поље студија студијских програма утиче на поједине ставове. Очекивано је било да ће се студенти програма у пољу друштвено-хуманистичких наука у већем постотку изјаснити да школски систем доприноси развијању способности за толерантно и ненасилно понашање. Међутим, изненадио је податак да се за 3,7% студената са студијских програма у пољу природно-математичких наука у односу на студенте из поља друштвено-хуманистичких наука нишког подузорка изјаснило да образовни систем много доприноси развијању постигнућа за толерантно и ненасилно понашање. На подузорку из Битоља, као и код студената из Ниша нисмо добили очекиване резултате, јер се највећи постотак студената из поља интердисциплинарних наука изјаснило да школски систем много доприноси оваквом понашању. Међутим, на подузорку из Великог Трнова добијени су другачији резултати. Мање од 50% се изјаснило да образовни системи мало доприносе толерантном и ненасилном понашању. Студент у пољу друштвено-хуманистичких наука су се у већем постотку (за 9,9%) у односу на студенте из ТТ поља изјаснили да школски систем много доприноси развијању способности за толерантно и ненасилно понашање.

Изнети резултати, као и резултати истраживача презентовани у публикацији *Културне оријентације студената и култура мира на Балкану* (Захаријевски, Ђорић, Стојић 2014) о ставовима студената Ниша, Битоља и Великог Трнова, на нивоу целог узорка, без обзира на разлике између подузорака, указују да су студенти свесни значаја поштовања људских права за остваривање хуманијих, праведнијих, толерантнијих односа у сопственим државама и на Балкану. Њихови ставови о улози школског система у оспособљавању за толерантно и ненасилно упућују на неопходност детаљне анализе курикулума без обзира на поље у којима се налазе студијски програми и увођење садржаја који ће допринети прихватању идеја ових концепата, али и на неопходност успостављања програма на националном нивоу који подижу свест о потреби подстицања толеранције, поштовања културне, верске и биолошке разноврсности како би се што више приближиле остваривању програмских циљева оба концепта.

Литература

- Breines I. (2014) *The culture of peace – a necessary utopia?* http://www.ipb.org/wp-content/uploads/2018/01/helsinki.art_rev.pdf
- Concept Note: High-Level Forum on Culture of Peace.* (2015) https://www.un.org/pga/wp-content/uploads/sites/3/2015/08/120815_concept-note_High-Level-Forum-on-a-culture-of-Peace1.pdf
- Declaration and Programme of Action on a Culture of Peace* (1999) United Nations, Distr. General A/RES/53/243. <http://www.un-documents.net/a53r243a.htm>
- Depe F. (2011) „Socijalizam u XXI veku – više od utopije?“. *Perspektive*, 1: 1–12.
- Đurić M. (1972) „Dvosmislenost utopije“. *Praxis: filozofski časopis*, 1–2. <https://www.marxists.org/srpshrva/subject/praxis/1972/02.htm>
- High Level Forum Discusses Culture, Practice of Peace in Post-2015 Period* (2015) <http://sdg.iisd.org/news/high-level-forum-discusses-culture-practice-of-peace-in-post-2015-period/>
- Mayor, F. (2009). Culture of Peace. In: R. Ch. Elliot (ed.), *Institutional Issues Involving Ethics And Justice – Volume III*, 236-249. Oxford: Eolss Publishers Co. Ltd.
- Марковић Крстић С., Милошевић Радловић Л. (2014) „Универзитетска настава на Балкану – између традиционалног и модерног“, у: Д. С. Захаријевски, Г. Ђорић и Г. Стојић (ур.), *Културне оријентације студената и култура мира на Балкану*, стр. 183–202. Ниш: Универзитет у Нишу, Филозофски факултет, Центар за социолошка истраживања.
- Милтојевић В. (2011) „Култура као димензија одрживог развоја“. *Теме*, 35(2): 639–653.
- Милтојевић В. (2011a) „Одрживи развој и култура мира на Балкану“. *Теме*, 35(2): 615–638
- Mitrović Lj., Miltojević V., Stevanović B. (ur.) (2006) *Kultura mira – pojam i funkcije*. Niš: Filozofski fakultetk, Institut za sociologiju.
- Orboi M.-D. et al. (2010) “Sociological dimensions of sustainable development”. *Research Journal of Agricultural Science*, 42 (3): 749–55.
- Петровић Ј. (2014) “Основне информације о узорку, инструменту и теренској реализацији емпиријског истраживања ‘Културна оријентација актера/студената, међуетнички односи, национални идентитет и култура мира на Балкану’“ у: Д. С. Захаријевски, Г. Ђорић и Г. Стојић (ур.), *Културне оријентације студената и култура мира на Балкану*, стр. 11–16. Ниш: Универзитет у Нишу, Филозофски факултет, Центар за социолошка истраживања.
- Pillars of Peace: Understanding the key Attitudes and Institutions That Underpin Peaceful Societies.* (2010) Sydney: Institute for Economics Peace.
- Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future.* (1987) Oxford: World commission on environment and development.
- Sustainable Development Goals.* (2015) <https://sustainabledevelopment.un.org/?menu=1300>
- Suvin D. (1979) *Metamorphoses of science fiction: On the poetics and history of a literary genre*. New Haven, Connecticut: Yale University Press.
- UN (s. a.) *Sustainable Development Goals: Goal 16: Promote just, peaceful and inclusive societies.* <https://www.un.org/sustainabledevelopment/peace-justice/>

Vesna Miltojević

CULTURE OF PEACE AND SUSTAINABLE DEVELOPMENT – UTOPIA OR REALITY IN THE BALKANS

Abstract: The global public sphere is currently most interested in the actualization of peace, development, human rights, tolerance, gender equality, democracy, economic justice, and sustainable environment. Culture of peace and sustainable development, two concepts that originated in the late twentieth century, promote the observance and appreciation of the aforementioned ideas. In the author's opinion, there is no sustainable development without a culture of peace and vice versa. Promotion of peace is one of the many elements connecting the two concepts and suggesting how closely they are associated. Accordingly, the paper presents data obtained within an empirical study on the opinions of students from three Balkan countries—Serbia, Macedonia, and Bulgaria. The data could contribute to the formation of a culture of peace and to sustainable development.

Key Words: Culture of Peace, Sustainable Development, Youth, Students, Education.